

Utmaningar till utbildningsvetenskapen

Reflektioner från en internationell evaluering av forskningsprojekt om demokratiska värden, genus och medborgarskap

BENGT MOLANDER

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim

Under hösten 2006 ledde jag en evalueringspanel som på uppdrag av Utbildningsvetenskapliga kommittén (UVK) granskade fjorton forskningsprojekt under rubriken »Demokratiska värden, genus och medborgarskap». De övriga medlemmarna i panelen var professor Madeleine Arnot, University of Cambridge, och Stefan T. Hopmann, Universität Wien. De fjorton projekten hade placerats tillsammans av UVK. Inget av projekten var helt avslutat vad gäller publicering, även om finansieringen från UVK hade avslutats. Vårt underlag för evalueringarna var korta rapporter från pågående arbete samt i några fall avslutande rapporter från projekten. Dessutom intervjuade vi projektledarna under cirka en halvtimmes tid, i några fall i sällskap med projektmedarbetare. Vårt uppdrag var att värdera projektens vetenskapliga kvalitet och betydelse i nationellt och internationellt perspektiv.

Panelens skriftliga material var insamlat av UVK och färdigt på förhand. Både materialets innehåll och kvalitet varierade avsevärt mellan projekten. Panelen hade emellertid praktiskt taget full frihet att lägga upp sitt arbete, inklusive hur halvtimmen tillsammans med var och en av projektledarna utnyttjades.

Vår slutrapport publicerades våren 2007.¹ Den var riktad i första hand till UVK. I denna artikel bygger jag på denna rapport men jag tillåter mig att formulera mig friare och något mer polemiskt. Målet nu är först och främst att ge utmaningar – inte slutgiltiga lösningar – till dem som är studenter, lärare och forskare inom den utbildningsvetenskapliga sektorn.

På ett tidigt stadium drog vi i panelen slutsatsen att vi inte på basis av vårt material kunde evaluera de enskilda projekten. Vi valde i stället att genom kritisk läsning av rapporter och genom intervjuerna försöka komma åt och lyfta fram hur de olika projektföreträdarna såg på sin forskning och sina forskningsresultat, så långt de kommit, och hur de planerade att sprida sina resultat. Några ganska tydliga mönster framträdde för oss och det är dem jag

skall sätta i centrum här. I samtliga fall finns det undantag, men texten skulle bli tung på gränsen till det oläsliga om jag skulle infoga alla möjliga reservationer och kvalifikationer. Utmaningen till läsarna är att se sig själva om i den utbildningsvetenskapliga verkligheten för att se var mönstren stämmer bra och var de stämmer mindre bra, eller inte alls.

Till slut i denna inledning: Forskarna, liksom de blivande forskarna, måste själva ta ansvar för att vetenskaplig kvalitet och begreppet vetenskaplig kvalitet sätts uttryckligen i centrum. Ingen myndighet eller evalueringspanel kan ta över det ansvaret.

DE MÅNGTYDIGA BETINGELSERNA FÖR FINANSIERING

Vetenskapsrådet skall finansiera och på andra sätt stödja grundforskning. UVK speciellt skall »främja forskning av hög vetenskaplig kvalitet på lärarutbildningens och den pedagogiska yrkesverksamhetens områden». *Relevans* för lärarutbildningen och den pedagogiska yrkesverksamheten understryks särskilt. Det sägs till och med att UVK skall fördela resurser på ett sådant sätt att det svarar mot behov inom lärarutbildningen och pedagogisk yrkesverksamhet. Betoningen på både hög vetenskaplig kvalitet och relevans för utbildning och yrkesverksamhet, gör det rimligtvis svårt för forskarna att satsa entydigt på kvalitet och på en internationell marknad för publicering, med många trånga portgångar och långa väntetider.

UVK uppmuntrar särskilt till tvär- och flervetenskapliga ansatser. Det understryks att medel skall tilldelas både forskning och forskarutbildning. När det gäller forskning utpekas särskilt yngre forskare, i meningen de som nyligen fullbordat sin doktorsexamen, alltså postdoc-tjänster. Medel till forskare i full professorstjänst tilldelas mycket restriktivt.

Ett krav för tilldelning av medel har också varit att forskare från institutioner med fasta forskningsresurser samarbetar med forskare från högskolor utan fasta sådana resurser (men helst med lärarutbildning). Det är lätt att se att en önskan om uppbyggnad av forskningskompetens ligger bakom dessa krav. Det gäller både individuell och institutionell uppbyggnad av kompetens och kanske lika mycket koppling till relevans genom fysisk och institutionell närhet till lärarutbildningar.

De projekt som vi såg på har tilldelats över 50 miljoner kronor. Cirka 93 forskare har arbetat eller arbetar inom ramen för de fjorton projekten. 41 av dessa är seniora forskare och 52 är »yngre» i meningen forskarstuderande eller postdoc. I några projekt dominerar forskning inom ramen för forskarutbildning. Vi ser det som mycket positivt att så många yngre forskare arbetar inom ett så spännande område med många olika problemställningar och ansatser. Samtidigt måste det sägas att finansieringskraven är sådana att de mest erfarna forskarna har svårast att få finansiellt stöd. Om kvalitet inom forskning skall vara den främsta ledstjärnan måste UVK och Vetenskapsrådet ge tydligare signaler om det.

FORSKNING OCH/ELLER FORSKARUTBILDNING?

I ett internationellt sammanhang kommer frågan om hur man skall betrakta forskning inom ramen för en forskarutbildning snabbt på dagordningen. I Sverige, och för all del också i Norge, betraktas gärna en doktorsavhandling som ett särskilt genomarbetat och värdefullt forskningsresultat. När man lämnar Skandinavien ser det annorlunda ut. Forskning inom ramen för en forskarutbildning räknas primärt som utbildning och träning för att *bli* självständig forskare. Endast exceptionellt goda avhandlingar publiceras.

Jag skall här inte försöka värdera avhandlingar i allmänhet eller inom utbildningsvetenskapliga ämnesområden. Faktum är att en prioritering av forskarstuderande och (andra) yngre forskare i ett internationellt perspektiv inte framstår som en satsning på forskning av hög kvalitet. I alla fall inte utan att speciella betingelser och krav skall vara uppfyllda.

Skall ett forskningsprojekt bli mer än summan av ett antal spridda delar som samlats under ett paraply, måste det finnas krav på enhetlighet i fråga om problemställningar, genomförande och redovisning av resultat. Forskarutbildningsmedel (doktorandtjänster) ligger som relativt autonoma delar av en hel projektfinansiering och hamnar, som vi tydligt såg i vår samling av projekt, mycket ofta i tidsmässig obalans med andra delar av respektive projekt. Dessutom betraktas en doktorsavhandling oftast som ett autonomt delprojekt, vars närmare genomförande bestäms av doktorand och handledare.

Eftersom handledare och projektledare sällan är samma person blir lednings- och projektansvaret tvetydigt eller i vilket fall oklart. Endast i ett av våra granskade fjorton projekt hade man tagit till sig denna problematik vid planeringen och anställde doktorander som klart inordnades under projektets målsättningar, ledningsstruktur och tidsgränser. Internationellt är detta ofta ett krav för att avhandlingsprojekt skall kunna finansieras som en del av ett forskningsprojekt.

VEM MAN SKRIVER FÖR, OCH PÅ VILKET SPRÅK

Ett av de teman som vi tog upp under intervjuerna var publiceringsplaner eller publiceringspolicy. I några fall hade forskargrupperna klara planer och visste i vilka former och i vilka fora man önskade publicera sig, nationellt och internationellt. I de flesta fall hade emellertid forskargrupperna inga klara idéer, även om det fanns förhoppningar. Den övergripande språkpolicy tycks vara följande: skriv och publicera i första hand för en svensk publik, i andra hand för en skandinavisk publik och i tredje hand – om man har pengar och energi kvar – hoppas man kanske kunna publicera på engelska i en eller annan form.

De flesta av de här aktuella forskargrupperna förefaller inte ha varit inställda på publicering under forskningsprojektets gång: först skall man forska och sedan när man har fått resultaten skall man skriva för publicering. Den form som föresvävar de flesta är en antologi, där projektets forskare skriver var sina bitar, som i bästa fall kan brukas inom lärarutbildningen. Därmed skulle också relevansen tillgodoses på ett direkt sätt. Man producerar ett resultat som går direkt in i lärarutbildningskretsloppet, för att där nå fram

till målet: en eller annan form för upplysning som når lärarutbildare, lärarkandidater och till slut elever.

I denna utbredda publiceringspolicy, som sällan förefaller finnas som en genomtänkt policy, ligger en instrumentalistisk uppfattning om den »relevans» forskningen och forskningsresultaten skall leda till. De flesta av forskarna är dessutom själva förankrade i lärarutbildningar. Vi valde i utvärderingspanelen att kalla detta »the closed circle of teacher education». Detta är inte något som personer verksamma inom lärarutbildningssektorn skall anklagas för, men »den slutna cirkeln» framstår som ett alltför dominerande drag när man ser utifrån på forskningsprojekten. Läger man till detta att ett dominerande undersökningsobjekt är den svenska skolan och de svenska lärarkandidaterna kan man se en skol- och lärarutbildningsforskning som behöver öppnas upp, genom att fler forskare utanför lärarutbildningsmiljöerna engageras och genom olika former för internationellt samarbete.

Några av de mer traditionellt samhällsvetenskapliga projekten har en annan och »friare» inställning till skola och lärarutbildningen, de ses mer »utifrån» i ett socialt perspektiv. Flera av de samhällsvetenskapliga forskarna önskade mer samarbete med forskare från lärarutbildningssektorn.

VEM TILLHANDAHÅLLER PROBLEMEN? VEM SÄTTER AGENDAN?

UVK hade placerat de fjorton projekten under en rubrik, med nyckelorden värden och genus. Panelen valde efter att ha sett på projektrapporterna rubriken »Demokratiska värden, genus och medborgarskap» som mer täckande. Mångfalden inom denna ram är större än stickorden ger vid handen. De flesta projekt håller sig emellertid inom ramen för det man ganska direkt associerar med begreppen, såsom olika demokratiska värden, »värdegrund», inklusive jämställdhet, och frågor om olika processer som bidrar till att skapa – eller försvåra – en inkluderande (demokratisk) medborgaridentitet.

Skollagens ord om »grundläggande demokratiska värderingar» och läroplansbegreppet »värdegrund» är i detta sammanhang så viktiga att jag här citerar några utdrag, först ur *Skollagen* (SFS 1985:1100 omtryck: SFS 1997:1212; ändring införd: tom SFS 2006:1278):

Utbildningen skall ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. I utbildningen skall hänsyn tas till elever i behov av särskilt stöd.

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen samt

2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.

Läroplanerna tar sin utgångspunkt i *Skollagens* ord och första kapitlet i både Lpo 94 och Lpfö 98 har rubriken » Skolans värdegrund och uppdrag». Det börjar som följer (citerat ur *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94*; liknande formuleringar finns också i *Läroplan för förskolan Lpfö 98*):

Grundläggande värden

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (1985:1100) slår fast att verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap. 2 §).

Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på.

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.

Under rubriken »Skolans uppdrag» sägs det uttryckligen att skolan skall »överföra» grundläggande (demokratiska) värden: »Skolan har i uppdrag att överföra grundläggande värden och främja elevernas lärande för att därigenom förbereda dem för att leva och verka i samhället.»

Få av de projekt som vi granskade formulerade sina problemställningar med referens till annan forskningslitteratur. Utgångspunkten var i stället den svenska skolpolitiken såsom den formuleras i lagar och läroplaner. De flesta projekt var inriktade mot skolan och de övergripande problemen, formulerade eller i bakgrunden, föreföll att vara: Hur skall svenska skolor utvecklas med avseende på demokratiska värden (eller värderingar)? Hur skall vi skapa unga människor med demokratiska värden (värderingar)?

Det är alltså den svenska skolpolitikens agenda som i första hand skall förverkligas genom forskningsprojekten. Detta utesluter naturligtvis inte kritiska förhållningssätt till både myndigheter och formuleringar i lagar och läroplaner. Vi såg inga tecken på att någon forskargrupp valt sin övergripande agenda som en medveten anpassning till de som har makten. Vi fick tvärtom intrycket att målet, det normativa, att få »demokratiska värden» på plats var djupt och ärligt känt av forskarna.

Ur vetenskaplig synpunkt kan man emellertid beklaga att forskargrupperna inte tagit sitt ansvar som autonoma forskare och mer självständigt formulerat

sina (övergripande) forskningsproblem och mål. Vi saknar också en självständig problematisering av det demokratibegrepp, eller de demokratibegrepp, som tas för givet i de officiella skoldokumenterna. Med något lysande undantag går inte projekten in på olika demokratibegrepp eller olika »grundläggande värden» och forskningslitteratur knuten till detta.

Vi kan lägga dessa reflektioner till det vi har sagt om »lärarutbildningens slutna cirkel». De flesta forskningsprojekten vänder sig i hög grad till svenska myndigheter med sina problem och resultat; och särskilt till dem som inom lärarutbildningen skall ansvara för att förverkliga den officiella politiken. Relevans förefaller mer i centrum än vetenskaplig kvalitet (ett begrepp som vi strax skall komma till). Detta öppnar inte för kontakter med internationella forskningsmiljöer.

Flera av forskningsprojekten är öppet normativa, i den meningen att de vill säga något om vad (riktiga) demokratiska värden (värderingar) är och bidra till att dessa värden (värderingar) »överförs» till lärarutbildare, lärare och elever. Ibland söker man främst att peka ut hinder för demokrati, men detta gör inte ett projekt mindre normativt.

En av de flesta forskargrupperna allmänt accepterad förutsättning förefaller att vara att (god) demokrati bygger på och upprätthålls av det som i de officiella dokumenten kallas »grundläggande värden» och »grundläggande demokratiska värderingar». Detta är både ett tecken på och troligen en konsekvens av, att forskningsproblemen och forskningsagendan inte har styrts av självständigt formulerade problem utan mer av de officiella dokumenten samt statens och myndigheternas förväntan, såsom de uppfattats av forskargrupperna.

Normativt orienterad forskning bjuder speciella svårigheter när det gäller att uppnå god vetenskaplig kvalitet: forskarna skall dels forska om demokrati, dels skapa demokrati. Denna dubbelroll är inte enkel att hantera. Det finns inte någon »lösning» som alla kan enas om. Det bästa som kan uppnås är kanske att ge forskningen en reflektionsram som visar hur forskarna tematiskt och etisk-politiskt valt att hantera dubbelrollen. Om detta sägs föga i rapporterna. Till denna och andra metodologiska »tystnader» skall vi snart återkomma.

VETENSKAPLIG KVALITET – VADÅ?

I panelen valde vi att urskilja tre aspekter av vetenskaplig kvalitet (forskningens kvalitet):

- originalitet
- »rigour», och
- betydelse

Samtliga dessa aspekter är för sin tolkning beroende på forskningskontext och i viss utsträckning också på grundläggande vetenskapsteoretiskt perspektiv. Några få av projekten föreföll oss som originella i sina problemställningar men inte något projekt framstod som metodologiskt originellt.

Det engelska ordet »rigour» kan kanske bäst översättas som (vetenskaplig) akribi, vilket emellertid inte säger mycket mer än vetenskaplig kvalitet – eller god vetenskaplighet. *Oxford English Dictionary* (2nd edition revised) förklarar »rigour» som »the quality of being extremely thorough and careful». Det handlar för mig mest om noggrannhet och ett kritiskt reflekterat förhållnings-sätt i alla delar av forskningsprocessen (problem, plan, metodologiska val, design, genomförande och presentation).

Erfarna forskare kan i hög grad, även på tvärs av olika ämnen, enas om kvalitetsbedömningar utan att man därför helt kan enas om en fullständig lista med kriterier. Än lättare kan man enas om exempel på dålig kvalitet. Panelen satte ofta likhetstecken mellan det vi menade med »rigour» (akribi) och *gott vetenskapligt hantverk*. Jag tror det fångar ganska mycket. Vi fann flera exempel på vad vi vill kalla »dåligt hantverk», eller kanske snarare dåliga förutsättningar för ett gott vetenskapligt hantverk. Detta skall särskilt framgå i avsnittet »forskningens språk» nedan.

Den tredje aspekten, »betydelse», kan naturligtvis också förstås på olika sätt. Till exempel kan betydelsen vara mer eller mindre inomvetenskaplig och mer eller mindre kopplad till användning utanför vetenskapssamhället. Med det material som vi hade som utgångspunkt är det svårt, på gränsen till det omöjliga, att säga något om projektens (framtida) betydelse. Kvalitetsaspekterna kan komma i konflikt med varandra, till exempel när det gäller originalitet och akribi. Därför, bland annat därför, säger sammanfattande och kategoriska omdömen om ett projekts vetenskapliga kvalitet(er) ganska lite. Om inget annat speciellt sägs kommer jag med »kvalitet» i fortsättningen att mena »rigour» och likställa detta med gott vetenskapligt hantverk.

INTELLEKTUELLA RESULTAT OCH UTMANINGAR?

Vi inledde våra intervjuer med projektledarna med en fråga om de huvudsakliga intellektuella resultat (»intellectual contribution») som uppnåtts (så långt projektet då kommit). Ganska många av de intervjuade markerade en viss förundran inför frågan om *intellektuella* resultat och verkade tveksamma att svara. Vi frågade då om, men då i termer av »huvudsakliga» eller »viktigaste» resultat. Projektledarna nämnde då främst de *empiriska resultat* man uppnått, i de fall som projektet byggde på empiriska undersökningar.

Några av projekten kan beskrivas som i första hand filosofiska studier; i dessa fall talade projektledarna främst om resultat av begreppsliga undersökningar. I några få fall berättade projektledarna om problem eller hinder de stött på, underförstått att problem dominerat mer än (positiva) resultat. Produkt snarare än process stod i centrum. Inte i något fall nämndes utforskandet av nya metoder, och resultat av det, som det huvudsakliga (intellektuella) resultatet.

Vi förde över samtalen från resultat till temat metodologi, om de inte naturligt gick över mot detta tema. Den fråga vi ställde till projektledarna var om deras forskargrupp stött på några metodologiska utmaningar, och om de gjort det: hur de mötte eller hanterade dessa utmaningar i sin forskning. Med några undantag verkade det inte som om projektledarna och deras team mött något

som de ville kalla metodologiska utmaningar. Flera verkade uppriktigt förvånade över frågan, och då ledde vi över diskussionen till problem vid genomförandet av fältstudier (eller motsvarande).

Vi försökte föra över samtalen mot metodologiska frågor i vidaste mening, vilket inkluderar val av teoretisk ram, metod och övergripande forskningsdesign, dataanalys och frågor om validitet och reliabilitet. De flesta av projektledarna föreföll ovana vid att diskutera sådana frågor och vi fick vid intervjuerna oftast inte veta mer än det som stod att läsa i de skriftliga rapporterna, alltså lite eller ingenting. Ett fåtal av projektledarna (och de andra medarbetare vi mötte) verkade vana vid sådana frågor och gav nyanserade och intressanta inblickar i projektens metodologiska val och skäl till de olika valen.

Klyftan mellan dem som är vana vid och behärskar metodologiska diskussioner, en minoritet av dem vi mötte, och dem som inte är vana vid det eller inte behärskar sådana diskussioner, alltså majoriteten, var stor och för oss tydlig. Panelen valde att beskriva detta i termer av vilka som har tillgång till och behärskar »forskningens språk» (se nästa avsnitt).

De flesta projekten använde en uppsättning av olika metoder, både kvalitativa och kvantitativa. Olika enkäter och halvstrukturerade intervjuer tillhörde de mest vanliga. Frågor om metoder för kvalitativ dataanalys förblev nästan helt obesvarade, särskilt i samband med intervjuer och olika typer av »observationsstudier». Ett deskriptivt förhållningssätt föreföll dominera över ett analytiskt.

Den information om projekten vi fick, genom rapporter och intervjuer, tyder på att det i de flesta fall inte är metodologiska eller epistemologiska överväganden som lett till val av metod(er). Metoderna som valdes presenterades som närmast självklart passande. Skälet till den bedömningen föreföll främst vara tillgänglighet och praktiska överväganden (vem och vad som är lätt tillgängligt) än explicita argument i termer av forskningsdesign (vad passar vår forskningsstrategi och varför). Majoriteten av forskarna framstod inte som kritiskt reflexiva i förhållande till lämpligheten, kvaliteten och konsekvenserna av olika forskningsinstrument (tekniker, metoder, instrument). Denna brist på reflexivitet föreföll mer utbredd bland forskare från lärarutbildningsinstitutioner än bland de forskare som kommer från mer traditionella samhällsvetenskaper.

Inte i något fall hade grupperna tagit in extern kompetens när det gäller kvalitativa metoder, men i flera fall hade grupper gjort så när det gäller uppläggning av kvantitativa studier och analys av kvantitativa data. Kanske sådan expertis ofta skulle vara nyttig även när det gäller kvalitativa undersökningar. I ett fall visade det sig att den metod, etnografisk metod, som hade valts som huvudmetod i ett avhandlingsprojekt varken behärskades av doktoranden eller av handledaren. Detta ledde till många svårigheter för doktoranden, vilka kunde ha undvikits genom annat val av metod eller genom att ta in extern kompetens.

I ett fall hade projektledaren misslyckats med sin metod, i den meningen att inte informanterna hade svarat på ett sätt som forskaren ansåg tillräckligt upplysande. Som en konsekvens av detta blev forskaren frustrerad och valde att klandra sina informanter snarare än sina egna metoder och sin forsknings-

design. En metodologiskt kunnig och reflekterad forskare skulle ha sett detta som en metodologisk utmaning och försökt med en ny design.

En speciell metodologisk utmaning inom forskningsfältet är hanteringen av normativa frågor. Få av grupperna tycks ha sett detta. En annan speciell utmaning, som få eller ingen hade tagit upp explicit, är att finna »kopplingar» mellan filosofiska (begreppsliga) och empiriska studier.

FORSKNINGENS SPRÅK – OCH NÅGOT ATT TALA OM

Att forska innebär inte bara att genomföra ett arbete enligt vissa metoder och redovisa resultaten. Ett gott forskningshantverk innebär också att forskaren (eller forskargruppen) har en klar målsättning och en klar utgångspunkt (problemställning). Mot bakgrund av problemställning, mål och etiska överväganden skall forskaren välja en lämplig metod, och kunna argumentera för att det är en lämplig metod. En lämplig övergripande forskningsdesign skall väljas, vilket inkluderar val av datakällor och metoder för källkritik och dataanalys. Återigen skall forskaren kunna ge argument för sina val, vilket bör inkludera en bedömning av andra (internationellt och nationellt) tillgängliga resultat (studier). Till slut bör forskaren kunna uttala sig om hållbarhet och giltighet av sina resultat.

Att ha tillgång till och behärska »forskningens språk» betyder att ha tillgång till de begrepp som jag här nämnt, och flera andra. För att det skall vara ett språk med innehåll är det naturligtvis inte tillräckligt att känna till *ord*, forskaren måste också känna till olika metoder, deras svaga och starka sidor och ha en rimlig kompetens att kunna använda metoderna i praktiken. För att tala med andra (kvalificerade) forskare inom ett område måste forskaren själv känna till »the state of the art» inom forskningsområdet.

Jag har inte sagt allt som kan sägas om vad forskningens språk innehåller. Någon fullständig lista kan heller inte utarbetas. Vad som är viktigast att kunna tala om (inom varje forskningsområde) framgår också av »the state of the art» inom respektive område. Det handlar alltså inte enbart om språk utan lika mycket om att känna till ett eller flera forskningsområden.

Så långt har jag talat om »forskningens språk» i singular. Detta ger mening och det är i det och genom det språket som vi tre i evalueringspanelen kunnat mötas, lära av varandra och förhålla oss kritiskt till varandras föreställningar och värderingar om forskningens olika sidor. Vi delar delvis en forskningsvärld och vi delar tillräckligt mycket av ett gemensamt språk.

I många fall är det lämpligare att tala om »forskningens språk» i plural. Den samhällsvetenskapliga forskningens språk, i denna mening, är annorlunda än den humanistiska forskningens språk. Och »språken» skiljer sig delvis beroende på olika forskningstraditioner och ibland mellan olika skolor. Det utbildningsvetenskapliga området är inte i sig ett homogent område utan överlappar och går in i både humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och har dessutom vissa säregenheter.

Det finns inte, inte ens som ett ideellt mål, ett enda övergripande »forskningens metaspråk». Ett av flera skäl till det är att det språk som man reflekterar över forskningen i också omfattar det språk i vilket människor reflek-

terar kritiskt över sig själva som samhällsmedborgare. Språket är också ett språk för etisk och politisk reflektion. Jag påminner om att de flesta av projekten har betydande inslag av normativa problemställningar.

De flesta av de projekt som var utgångspunkt för vår granskning innehöll inslag av både kvalitativa och kvantitativa metoder. De flesta projekten innehöll, som jag just sagt, starka normativa inslag. Några projekt var främst filosofiska och flera andra hade starka filosofiska inslag. Forskare som önskar tillgång till internationell publicering och den kvalitetsgenomgång som detta innebär måste behärska ett rikt »forskningens språk» (på engelska).

De skriftliga rapporterna från projekten visade i ringa eller ingen grad bruk av forskningens språk. Detta kan förklaras med att den rapportgenre som forskarna anpassat sig till inte inbjuder till sådana diskussioner. Vi försökte därför uppmuntra till bruk av »forskningens språk» genom våra frågor om framför allt metodologi – metodologiska utmaningar – och dataanalys. Som jag redan sagt fick vi i de flesta fall ingen eller lite respons på sådana frågor. De flesta av projektledarna verkar sakna vana vid sådana diskussioner och hade, så långt vi kunde bedöma, inte tillgång till ett nyanserat forskningens språk. Om det är så är detta ett direkt hinder för forskning av hög vetenskaplig kvalitet och internationell publicering.

Kan inte forskning utan ett sådant forskningens språk och utan ett kritiskt reflexivt förhållande till egen forskning ändå leda till intressanta och viktiga resultat? Jodå, men det blir då mer eller mindre med slagordet »gräv där du står». Resultaten kommer inte internationellt att räknas som resultat av vetenskaplig forskning.

LÅGRISKFORSKNING?

Under intervjuerna frågade vi också projektledarna om några av de resultat som de kommit fram till hade överraskat dem. De allra flesta uttryckte förvåning över frågan, åtminstone som första reaktion. Efter viss betänketid kom några av projektledarna på ting som de inte hade förväntat sig. Totalt sett var det emellertid få av forskarna som hade kommit fram till något resultat som överraskat dem. Detta betyder kanske inte att forskarna »visste svaren» i förväg, men man kan inte låta bli att undra om det inte finns utrymme för flera djärva projekt in i det okända, med beredskap för alla möjliga utmaningar (och möjligen misslyckanden på vägen).

De flesta av projekten ser ut som forskning med mycket låg risk, eller om så vill, hög säkerhetsnivå. Så här kan bilden skisseras, något tillspetsat:

Problemen tas från den officiella skolpolitiken, övergripande mål är att få rätt demokrati på plats i lärarutbildningen och skolan, detta skall ske genom att »rätt värderingar» kommer på plats. Genom att det övergripande målet är hämtat från en politisk agenda finns det också en given publik för sådan forskning och dess forskningsresultat. Genom det vi kallade »lärarutbildningens slutna cirkel» definieras också mottagarna av forskningsresultaten huvudsakligen in mot lärarutbildningen.

Forskarna möter inte eller ser inte metodologiska utmaningar. De har valt sina metoder och litar på dem; de »resultat» som uppnås har de ett deskriptivt förhållande till. På detta sätt kan de nästan inte misslyckas att »få resultat». Kan de sedan skriva ned detta i en form som gör det brukbart som läromedel i lärarutbildningen har man lyckats med både forskningen och publiceringen. Detta är en karikatyr. Men karikatyren synliggör ett forskningskretslopp som i hög grad går vid sidan om bedömningar av vetenskaplig kvalitet. Har man en gång fått forskningsanslag är det bara att köra på enligt modellen lågrisk-forskning.

UTMANINGAR TILL UTBILDNINGSVETENSKAPEN OCH NÅGRA AVSLUTANDE REFLEKTIONER

En evaluering av den typ vi gjort har naturligtvis många möjliga felkällor och jag skall inte räkna upp dem alla. Vi har på basen av cirka två veckors arbete (per person) på ett begränsat material agerat som forskningskritiker, något som kan liknas vid rollen som konst- eller litteraturkritiker. Men egentligen har vi inte sett konstverket eller boken; vi har bara fått en rapport om den och vi har ställt frågor till dem som fortfarande arbetar med att färdigställa verket. Vår evaluering är lätt att uppfatta som »en orättvis betraktelse».

Samtidigt går det inte att förneka att vi sett en del problematiska drag i det forskningslandskap vi har betraktat och som vi själva också rör oss i. Hur utbredda de problematiska dragen är, inom och utanför det utbildningsvetenskapliga området, kan vi inte uttala oss om. Men de drag vi har påpekat innebär väsentliga svårigheter när det gäller att nå fram till och in i den internationella vetenskapliga diskussionen.

De ämnes- och problemområden som projekten rör sig inom är spännande och vi har sett en mångfald av intressanta frågor och ingångar. Vi mötte engagerade forskare. Vad som sker i Sverige inom området demokrati, medborgarskap, identitet och normalitet finns det stort intresse för också internationellt, vilket mina två kolleger i panelen gång på gång talade om. Satsa alltså på kvalitet, internationellt samarbete och internationell publicering!

Det är alltid riskabelt att välja några generellt formulerade goda råd eller utmaningar som avslutning. Jag gör emellertid ett försök:

- Större metodologisk medvetenhet; erövra och utnyttja forskningens språk!
- Formulera problem och begreppslig ram självständigt i förhållande till den officiella skolpolitiken.
- Se skola och utbildning i större och olika perspektiv!
- Planerad (fortsatt) internationalisering!
- Satsa också på högriskforskning!
- Tala direkt och öppet om vetenskaplig kvalitet!

I sista hand är det forskarna som måste ta ansvar för vetenskaplig kvalitet, och att kvalitet sätts i centrum i både forskningsarbete och vid publicering.

Vår uppdragsgivare var Vetenskapsrådet/UVK. Vi tror att UVK på olika sätt bättre kan stötta forskare så att den vetenskapliga kvaliteten förbättras:

- Satsa mer på stora och väl integrerade projekt, med stabil finansiering under längre tid än normal finansieringstid (3–4 år)! Detta bör underlätta kvalificerad högriskforskning.
- Följ upp projektgrupper som fått medel med kvalificerad rådgivning över tid, för att höja kompetensnivån och ge tillgång till forskningens språk!
- Bryt upp »läraryrket»!
- Koppla forskargrupper samman! Flera grupper forskar om liknande teman utan kontakt med varandra!
- Kräv bättre publiceringsplaner och uppmuntra publicering under forskningens gång!
- Uppmuntra rapportformer som bidrar till forskargruppernas egen kritiska och metodiska reflektion – så att de lär sig (mer av och om) forskningens språk.

NOT

1. *International Evaluation in Educational Sciences. Democratic Values, Gender and Citizenship*. Vetenskapsrådets rapportserie 4:2007. Rapporten kan laddas ned som PDF-fil eller beställas i tryckt form från www.vr.se. För detaljer och källhänvisningar hänvisar jag till denna rapport.